

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ

Автухов К. А.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;

Андрій Н. О.,
студентка V курсу,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

У статті проводиться теоретико-кримінологічний аналіз соціальних мереж в аспекті їх деформуючого впливу на людину. Визначаються основні історичні етапи створення соціальних мереж, розкривається їх сутність як середовища формування особи злочинця і потерпілого, викладається інформаційна складова соціальних мереж як засобу вчинення злочинів. Здійснено спробу виявлення взаємозв'язку між використанням соціальних мереж в роботі правоохоронних органів та підвищенням ефективності запобігання злочинів.

Ключові слова: соціальні мережі, Інтернет, особа злочинця, запобігання інтернет-злочинності.

В статье проводится теоретико-криминалогический анализ социальных сетей в аспекте их деформирующего воздействия на человека. Определяются основные исторические этапы создания социальных сетей, раскрывается их сущность как среды формирования личности преступника и потерпевшего, излагается информационная составляющая социальных сетей как средства совершения преступлений. Предпринята попытка выявления взаимосвязи между использованием социальных сетей в работе правоохранительных органов и повышением эффективности предотвращения преступлений.

Ключевые слова: социальные сети, Интернет, личность преступника, предупреждение интернет-преступности.

The article consists of theoretical – criminological analysis of social networks in terms of their distortionary impact on people. It indicates the basic historical stages of creating the social networks, reveals their essence as the environment of formation of personality of the criminal and victim, describes information component of social networking as a means of committing the crimes, shows the relationship between the use of social networks by law enforcement agencies and improving the effectiveness of the investigation and prevention of crime.

Key words: social networks, Internet, personality of the criminal, prevention.

Стрімкий розвиток інформаційного суспільства обумовлює зміни у формі комунікації. Віртуальне спілкування поступово витісняє реальні контакти, що зумовлено низкою чинників. Кримінологія, як комплексна наука має йти в ногу з часом, а тому розгляд соціальних мереж, як одного з масових способів використання віртуального світу для спілкування, є вкрай актуальним в наш час.

На сьогодні майже відсутні дослідження проблематики аналізу соціальних мереж в контексті їх сприяння вчиненню злочинів. І тільки до окремих питань впливу соціальних мереж на особистість (власне через призму соціологічного виміру) зверталися у своїх роботах деякі автори, серед яких: А. Сіленко [1], Т. Артишевська [2], О. Голубенко [3] та ін. Окремі аспекти використання соціальних мереж правоохоронними органами розглядалися у роботах таких вчених, як М.А. Михайлов, Ю.М. Батуріна, В.О. Калятин.

У кримінологічному змісті проблема соціальних мереж належним чином не досліджувалося. Так, у літературі не приділено значної уваги впливу соціальних мереж на формування особи злочинця та потерпілого, відсутній й аналіз можливостей ви-

користання соціальних сервісів у діяльності правоохоронних органів із запобігання злочинності.

Метою статті є виявлення взаємозв'язку між соціальними мережами і детермінантами вчинення злочинів та запобіганням злочинності взагалі. У зв'язку з поставленою метою, нами були сформульовані наступні завдання:

- 1) визначити основні історичні етапи створення соціальних мереж;
- 2) розкрити їх сутність як середовища формування особи злочинця і потерпілого;
- 3) розглянути інформаційну складову соціальних мереж як засобу вчинення злочинів;
- 4) виявити взаємозв'язок між використанням соціальних мереж правоохоронними органами та підвищенням ефективності виявлення та запобігання злочинів.

Використання соціальних мереж для постійного спілкування знаходить все більше прибічників, зокрема серед соціально-активного прошарку населення. Вікова категорія осіб, що зареєстровані в соціальних сервісах Інтернету, характеризується наступними показниками: в групі від 18 до 29 р їх кількість сягає 86%, від 30 до 49 р. – 61%, від 50 до

64 – 47% і 26% людей у віці вище 65 років активно відвідують соціальні мережі [4].

Щоденна необхідність відвідування соцмереж пояснюється психологами через явище «віртуального переодягання», за рахунок якого користувачі видаються привабливішими, цікавішими, успішними і презентують себе з кращої сторони. На підтвердження цьому варто навести дані проведеного раніше опитування, за результатами якого було встановлено, що тільки 30% респондентів вказують про готовність бути в мережах «самим собою» [5].

В даному аспекті психологічні наслідки використання інтернет-спілкуванням носять амбівалентний характер: з одного боку, спостерігається позитивний вплив на його учасників – розширюється сфера контактів, активного спілкування з багатьма людьми, використання інтернет сервісів дозволяє швидко знаходити потрібну інформацію з питань, що цікавлять, знайомитися з різними точками зору, стимулює творчий потенціал, власну активність, сприяє зміні авторитарного стилю спілкування на демократичний (такий, що орієнтований на навчання, знайомство з різними точками зору, формування власної думки, тощо).

На тлі зростаючої ізоляваності та низької комунікабельності мешканців сучасних мегаполісів інформаційні технології дозволяють легко встановлювати контакти і розвивати спілкування, в якому через його віртуальність відсутній тиск стереотипів сприйняття того чи іншого діалогу, що складаються у близькому соціальному оточенні. При цьому, чимало користувачів Інтернету пов'язують із соціальною мережею формування дружніх відносин та сімейних пар.

Негативні прояви впливу Інтернету на людину можна охарактеризувати наявністю дезадаптації реальності, можливістю виникнення конфліктів, порушеннями психіки, втратою ролі невербального спілкування, появою випадкових зв'язків.

Особливо небезпечним може бути спілкування в соціальних мережах із психічно хворими людьми. Саме через відсутність візуально-слухового елемента спілкування небезпека такого контакту в соціальних мережах значно зростає, оскільки поряд із існуванням широкого спектру провокуючих дій (включаючи розміщення відвертих фото та відео), зазвичай унеможливується контроль за реакцією співрозмовника. Крім того, низька стійкість таких осіб до тривалих психотравмуючих факторів проявляється в тому, що навіть незначний обсяг провокуючих дій потерпілого може стати причиною неконтрольованої агресії зі сторони душевнохворої особи. Разом з тим, особи із порушеннями психіки нерідко й самі стають ініціаторами конфлікту.

Небезпека спілкування з психічно хворою особою полягає у частих проявах з її боку жорстокої й агресивної поведінки, яка часто направлена на нанесення фізичної, психологічної чи моральної шкоди. За формою реалізації розрізняють миттєву (зазвичай аутоагресія або самогубство) та тривалу агресію. Втім, якщо аутоагресія чи самогубство

спрямовані безпосередньо на особу душевнохворого, то тривала форма агресії характеризується наявністю чітко усвідомлених цілей, мотивів переслідування потерпілого і об'єктом її дії є особа потерпілого [6, с. 167]. Таким чином, невміле спілкування із душевнохворою людиною варто розцінювати як провокуючу поведінку, що є сприятливою детермінантою формування особи злочинця.

В кримінології під особою злочинця розуміється складне інтегруюче поняття, що включає в себе біологічні, психологічні, і соціальні сторони людини, сукупність специфічних соціально-психологічних властивостей і якостей, що є причинами і умовами вчинення злочинів. На відміну від законослухняного громадянина, особа злочинця відрізняється злочинними потребами, мотивацією, емоційно-вольовою деформацією та наявністю негативних соціальних інтересів. Вважається, що особа злочинця формується ще до моменту вчинення правопорушення і проявляється через систематичне здійснення дисциплінарних, адміністративних чи просто аморальних поступків. На практиці під формуванням особи злочинця розуміють безпосередній тривалий процес її взаємодії із соціальним середовищем. В даному випадку соціальним середовищем є та частина інформаційного суспільства, що невідривно пов'язана із функціонуванням соціальних мереж.

Роль соціальних мереж у процесі формування особи злочинця доречно розглядати через призму положень теорії соціалізації, відповідно за якою до злочинної поведінки схильні люди, формування особистості яких проходило в умовах заохочення або ігнорування окремих елементів девіантної поведінки (насильство, аморальність). Вважається, що кожен користувач Інтернету є потенційним злочинцем, оскільки беручи до уваги наявність в соціальних мережах великої кількості продукції, що зображує сцени насильства, жорстокості, відсутність цензури, можна припустити існування антисуспільного впливу на соціалізацію особистості. Крім того, в процесі формування особи злочинця важливе значення має вплив малих соціальних груп, в яких вона знаходиться, в тому числі і віртуальних. На формування особи злочинця впливають макросоціальні явища і процеси, що діють безпосередньо, наприклад, через засоби масової інформації. В результаті такого впливу руйнується мотиваційно-ціннісна установка, підсвідомо нав'язуються криміногенні форми поведінки.

На відміну від формування особи злочинця, процес становлення особи потерпілого носить непередбачуваний стихійний характер і характеризується рядом специфічних особливостей. Особу потерпілого можна розглядати в широкому та вузькому значеннях. Так, у широкому, під потенційною особою потерпілого можна розуміти всіх користувачів Інтернету. Втім, таке визначення не є цілком точним і більш детально виражається через вузьке значення особи потерпілого, що включає осіб, які стали жертвами злочинів вчинених з використанням соціальних мереж.

Проте, іноді жертвою злочину може стати все підприємство, працівник якого користується послугами соціальних мереж. У зв'язку з цим в деяких країнах роботодавці застосовують досить радикальні заходи. Так, в Сполучених штатах Америки більше 54 % компаній забороняють своїм співробітникам користуватися соціальними мережами на робочих місцях; 19 % роботодавців дозволяють користуватися соціальними мережами тільки в ділових цілях, а 16 % допускають обмежене користування [7].

Нерідко під загрозу потрапляє національна безпека й інтереси держави, так як все частіше користувачами стають особи, робота яких пов'язана із режимом державної таємниці. Так, наприклад, серед російських користувачів, в мережі «Однокласники» вже зареєстровані 41 військовослужбовець 1-ї Частини спеціального призначення Головного розвідувального управління Збройних Сил Російської Федерації «Шторм», 250 чоловік з 1-го вузла зв'язку Генерального штабу, 87 осіб з Центру спеціального призначення при ФСО і ФСБ Росії, а також кілька сотень військовослужбовців, що працюють в різних картографічних фабриках Міністерства оборони Росії. Всього ж на сайті представлено більше 3000 військових частин та спецпідрозділів з чітким зазначенням їхнього нинішнього місця дислокації [8, с. 120].

У більшості випадків на здатність стати жертвою злочину в соціальних мережах впливає недотримання елементарних правил безпеки. Недбалість в питанні захисту своєї інформації дає додатковий стимул не тільки для вчинення конкретного злочину, а й є обставиною, що сприяє зростанню кількості злочинів, вчинених за допомогою Інтернету.

Як показало дослідження, що було нещодавно проведено у Великобританії, дуже багато сучасних квартирних крадіжок вчиняються з використанням інформації, отриманої із соціальних мереж. З 50 злочинців, засуджених за квартирні крадіжки, 78% зізналися, що використовують соціальні сервіси для вибору чергової цілі для пограбувань. Якщо раніше для вчинення таких злочинів було достатньо відмички та маски з прорізами для очей, то тепер грабіжники стали більш «технологічними», використовуючи марнославство людей і нічим не стримуване бажання поділитися з усіма навколо своїми планами щодо відлучення з будинку [9, с. 29].

Таким чином, формування особи потерпілого від злочину вчиненого з використанням соціальних мереж частково зумовлюється віктимним характером її власної поведінки. На основі цього рекомендується використовувати наступні засоби запобігання даного виду злочинності, серед яких: використання рекомендованих налаштувань конфіденційності (при створенні безпечного паролю не рекомендується використовувати загальновідомі слова або імена в якості паролю, застосовувати більше восьми символів); застосування паролю, відмінного від дати свого народження, оскільки це може послужити ключем для викрадачів ідентифі-

каційних даних; захист інформації, яка не повинна бути опублікована взагалі. Доцільно обмежити доступ до своєї біографії, фотографій, відео та інших елементів для певних людей або групи, ваших друзів, а також не висвітлювати таку контактну інформацію як адреса і номери телефону, що дозволить уникнути непроханих гостей або телефонних дзвінків; видалення чи приховання в мережах фотографій, що носять провокаційний характер.

З метою дотримання безпеки своїх дітей, батькам рекомендується не заповнювати дані про їх вік, імена, стать чи інші дані. Видається, що основними напрямками спеціально-кримінологічного запобігання злочинності в соціальних мережах, слід виділити: по-перше, необхідність створення системи заходів ефективної правової пропаганди і підвищення рівня правосвідомості громадян; по-друге, формування кримінологічної профілактики, заходи якої мають бути спрямовані на систему попередження злочинності в Інтернеті загалом.

Однією з основних позитивних рис соціальних мереж виступає можливість їх використання правоохоронними органами у роботі із запобігання, виявлення та розслідування злочинів. На сьогодні про запобігання злочинів за допомогою мережі Інтернет слід говорити в контексті декількох аспектів. Так, доцільним є створення структурованої системи кримінологічного запобігання, підвищення правової свідомості, а також проведення заходів, спрямованих на зниження віктимності осіб у соціальних мережах. По-друге, використовуючи уже перевірену інформацію про можливість вчинення злочину у майбутньому, можна перешкодити реалізації злочинної мети. По-третє, досить поширеною на сьогодні є взаємодія правоохоронних органів із адміністрацією соціальних сервісів. Чимало правоохоронних органів прослуховують чи перечитують інформацію підозрюваних або розшукуваних осіб із соціальних мереж. Яскравим прикладом є історія мільонера Джейкоба Кобі, засновника й директора ізраїльсько-американської компанії «Comverse Technology», проти якого влада США у 2006 р. висунула обвинувачення у злочинних махінаціях з цінними паперами, ФБР оголосили його в міжнародний розшук. Тоді місцезнаходження мільонера визначили за єдиним дзвінком в одній із соціальних мереж [10].

Аналіз інформації, розміщеної в соціальних мережах, може допомогти при розслідуванні багатьох злочинів, пошуку невідомих слідству джерел інформації. В даному аспекті цікавою є ідея створення слідчим персонального сайту чи сторінки в соціальних мережах, де б громадяни могли залишити свої відгуки, побажання щодо роботи правоохоронних органів, а також відому їм інформацію про злочини. В свою чергу ідея, що інтернет-сайти можуть служити швидким способом зв'язку для передачі інформації між спеціалістами правоохоронних органів, на нашу думку, є доволі сумнівною [11, с. 150]. Використання соціальних мереж як засобу зв'язку між співробітниками правоохоронних органів в силу низької захищеності мереж від злому, може бути досить ризикованим кроком.

В цілому необхідно розвивати та доповнювати специфічну методологію розслідування Інтернет-злочинів для підвищення ефективності і узгодженості слідчої роботи. Втім, в даній сфері системи розслідування злочинів, на сьогодні існують лише поодинокі випадки використання соціальних мереж правоохоронними органами при розслідуванні.

Цікавим є те, що останнім часом за кордоном, особливо у США, при розслідуванні злочинів стали активно застосовувати роботу психолога-кримінолога (так званого «профайлера»). Термін профайлинг («profile» від англ. профіль) означає сукупність психологічних методів оцінки і прогнозування поведінки людини на основі аналізу її зовнішності, невербальних і вербальних ознак. Зазвичай профайлинг активно застосовується службами для описування психотипу, причетності особи до теоретичних чи інших злочинних дій. Наприклад, профайлингова служба ізраїльського аеропорту Бен-Гуріон є однією із найбільш кваліфікованих у світі, про що може свідчити досить низька кількість терористичних актів. Останнім часом профайлинг все активніше використовується у бізнесі, менеджменті та інших сферах сучасного суспільства [12, с. 93]. Основним завданням профайлера є складання психологічного портрету особи, що підозрюється у вчиненні злочину, і ефективність цієї діяльності може бути підвищено за умови змістовного аналізу інформації, що міститься в соціальних мережах.

На підставі проведених досліджень, нами було сформовано загальне визначення сутності соціаль-

них мереж з кримінологічної точки зору. Соціальні мережі пагубно впливають на неповнолітніх, які в силу своїх вікових особливостей є однією із найбільш вразливих категорій суспільства. Крім того, спілкування в соціальних мережах може призвести до порушень психологічних особливостей осіб із нестійким психічним станом. У більшості випадків для зазначених осіб соціальні мережі стають фактором формування установки на вчинення злочину.

Інформаційна складова соціальних мереж як засобу вчинення злочинів обумовлена тим, що інформація в руках злочинців виступає механізмом маніпуляції свідомістю осіб. В даному контексті розрізняють вчинення злочинів «за допомогою» та «з використанням» соціальних мереж. Актуальним є те, що звернення до інформації, що міститься в соціальних мереж може дати результат на всіх стадіях вчинення злочину: готування, замах, безпосереднє вчинення суспільно небезпечного діяння. Очевидним є також взаємозв'язок між використанням соціальних мереж правоохоронними органами та підвищенням ефективності запобігання й розслідування злочинів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що стрімкий розвиток сучасних технологій, і зокрема постійне зростання використання соціальних мереж в життєдіяльності суспільства не може залишатися поза увагою кримінологічної науки. В даній статті ми лише зосередили увагу наукової спільноти на перспективному напрямку дослідження, сподіваємось що дане питання знайде свій подальший розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сіленко, А. Інформаційні технології – новий імпульс для пошуку парадигми майбутнього суспільства / А. Сіленко // Політичний менеджмент. – 2007. – №3. – С. 28-30
2. Артишевская, Т.М. Психологический портрет пользователя социальными сетями / Т.М. Артишевская // Знак. Проблемное поле медиаобразования. – 2012. – № 1. – С. 6-10
3. Голубенко, О.Л. Соціальні мережі як загроза безпеки / О. Л.Голубенко, А.С. Петров, А.О. Петров // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2011. – №7 (161). – Ч. 1. – С. 6-9
4. Самый старый пользователь Facebook / [Електронний ресурс]: – Режим доступа: <http://smexoblog.ru/?p=5278> – Заголовок з екрана.
5. Психологический портрет пользователя социальной сети / [Електронний ресурс]: – Режим доступа: <http://klubkrasivoy.ru/psychologies/psihologicheskij-portretpolzovatelya-socialnyh-setey> – Заголовок з екрана.
6. Волошин, П.В. Некоторые особенности формирования личности преступника / П.В. Волошин // Проблемы права. – 2012 – № 6. – С. 166-168.
7. Почему компаниям не стоит блокировать доступ к социальным сетям / [Електронний ресурс]: – Режим доступа: <http://marketing.by/main/market/analytics/0050769/> – Заголовок з екрана.
8. Камнева, Д.Н. Социальные сети – угроза информационной безопасности / Д.Н. Камнева, И.К. Тюльченко // Актуальні проблеми сучасного розвитку України: соціально-економічні, науково-технічні та правові аспекти : матер. регіон. наук. конф. – Донецьк ДонНТУ – 2011, С. 119-121.
9. Дремлюга, Р.И. Интернет как способ и средство совершения преступления / Р.И.Дремлюга // Информационное право. – № 4 – Изд-во: Юрист – Москва – 2006 – С. 27-31.
10. Можно ли на самом деле прослушивать Skype / [Електронний ресурс]: – Режим доступа: <http://forbes.ua/business/1334462-vnimanie-polzovateli-interneta-vas-snimaet-skrayta-kamera> – Заголовок з екрана.
11. Воронов, І. О. Організована злочинність та високі технології / І. О. Воронов // Актуальні проблеми управління та службово-оперативної діяльності органів внутрішніх справ у сучасний період розвитку державності України: матер. всеукраїн. наук.-практ. конфер. – К. – 2007. – С. 150-151.
12. Дремлюга, Р. И. Викриминологические аспекты интернет-преступности / Р. И. Дремлюга // Право и современность: проблемы и пути решения: матер. конфер. молодых ученых, аспирант. и студент. – Изд-во Дальневост. ун-та. – Владивосток. – 2006. – С.92-96.